

JUHÁSZ PÉTER^{ID}

Barnabás, a „légből kapott” Anonymus Egy fikció realitásai

Barnabas, the “fictitious” Anonymus. The realities of a fiction. The identity of King Béla’s notary, the Hungarian Anonymus, has long been a controversial issue. I recommended earlier the person of Barnabas, who was actually a royal notary and used in his charters precisely the expressions that are very typical of Anonymus’s *Gesta Hungarorum*. The political ideas and events of his time, the reign of Géza II, are well reflected in the *Gesta*. My suggestion sparked controversy, because Anonymus claims himself to be the notary of King Béla, not the notary of Géza. I explained this contradiction by the high importance of King Béla in Anonymus’s political vision. Its aim is to support the legitimacy of the younger branch of the House of Árpád, the descendants of duke Álmos. This explains the highlighting of King Béla and his father, duke Álmos, who bears the name of the first Hungarian prince. The article presents in detail the other individuals suggested by the research, and the much more and stronger arguments supporting the identity of Barnabas.

Keywords: Hungarian Anonymus, *Gesta*, Barnabas, political idea, Géza II

Anonymus gesztájáról korábban megjelent könyvem¹ nemrég részletes kritikát kapott.² E helyen nem térnék ki mindegyik észrevételre, csupán a könyvem koncepcióját ért bírálatra válaszolnék röviden, bővebben pedig a jegyző személyének kérdésével foglalkoznék.

Kritikusom Vékony Gábor logikáját követő újabb fikcióelméletnek minősíti elképzelésemet, amit azzal támogat meg, hogy a IV. Béla-kori datálás érveit és nem ellenérveit vizsgáltam, holott Vékonnyal nem is értettem egyet.³ Úgy látja, hogy nézetem a geszta céljáról az Álmos-ág legitimitásának megtámogatására pusztán Béla király személyének fiktívvé nyilvánításához szükséges háttérideológia.⁴ Béla és Álmos azonban ténylegesen egy idősíkokon átívelő történeti fikció főszereplőiként jelennek meg.⁵ A két Álmos (a fejedelem és a herceg) már Jakubovich Emil által megsejtett célzatos azonosítását⁶ az általam felülvizsgált

^{ID} Történész (pjuhasz2003@gmail.com). ORCID: 0000-0002-1845-3724

¹ Juhász 2019.

² Teiszler 2024.

³ Teiszler 2024, 269. Itt jegyzem meg, hogy Vékony érveinek vizsgálatát lektorom javasolta és csak ezután került a szövegbe.

⁴ Teiszler 2024, 276.

⁵ Kristó 2002, 52. költött őstörténetnek nevezi.

⁶ Lásd erre Juhász 2019, 103., illetve SRH. I. 40. 3. j. Legújabbban Juhász 2024.

oklevélformulák kronológiai tanúságai⁷ és a gesztában tükröződő – Veszprémy László által meggyőzően bemutatott – aktuális külpolitikai vonatkozások jól megtámogatják.⁸ Ezek a gesztát szorosan II. Géza és III. István korához kapcsolják. A kutatásban korhatározóként felmerült jelenségeket ezek fényében vizsgáltam újra, nem a már jól ismert III. Béla-kori vonatkozások mellőzése céljából.

Döntő fontosságú elméleti probléma, amelyre kritikusom nem tér ki, hogy jegyzőnk a korabeli keresztény történelemfelfogással szemben miért részesítheti kiemelt figyelemben a pogány honfoglalókat és az Álmoshoz kötődő pogány mondákat. Alapkérdés, hogy vajon Anonymus, pusztán történeti érdeklődésétől hajtva, dinasztikus és nemzeti hagyományokat, írott forrásokat felhasználva önkéntelenül saját kora viszonyai alapján alkothatta-e meg honfoglalás-történetét, avagy művének jól megfogható aktuális elemeiből a geszta tudatosan recens politikai üzenetére gondolhatunk. A megtérés előtti nemzeti múlt iránti érdeklődés saját kora, a 12. század európai jellegzetessége, ám ez a hatalmi törekvések nyomán politikai érvrendszer részévé vált s ez jól tükröződik a római császárokat legyőző szkíták és Attila szereplésében Anonymusnál is. Jól megfogható aktuális utalás Bizánc vazallusainak, Salánnak, Ménmarótnak diadalmas legyőzése, a sikeres balkáni hadjáratok, Horvátország és Dalmácia anakronisztikus meghódítása.⁹ A nemzetségek jogszerű ősi birtoklását igazoló oklevélformulák használata éppígy a tudatos politikai koncepciót igazolja. A szóbeli hagyományt is módosítja ennek érdekében: Attila jogos örökségét cáfolhatná a fehér lovon vett ország krónikás mondája, az Attilától származást a turul apasága, így ezeket nyilván koncepcionális okból átformálja jegyzőnk.¹⁰ Az a tény, hogy míg Attilának kiemelkedő szerepet szán, de a hunokat mégsem említi, a magyarok őseit szkítának mondja, önmagában egyértelmű bizonyítéka a céltudatos alkotásnak. Álmos szerepének kiemelése ugyanerről a tudatos, jól átgondolt koncepcióról árulkodik, amely a honfoglaló Árpád helyett annak apját teszi meg Attila örököséként az új haza jogos birtokosává.¹¹ Aligha Álmos fejedelem egyéb ismeretlen leszármazottjai érdekében: legdicsőségesebb Béla királya bizonyosan saját kora Álmosának, Könyves Kálmán öccsének vérvonalába tartozott. Gesztája tudatosan Álmos dux örökösének belső legitimitását és külső szuverenitását támogatja meg, 12. századi valóságukat honfoglaláskori keretben megjelenítve.

Szerzői tudatossága művének megfogalmazásában is szembeötlő. Szilágyi szerint a geszta közepes, egyházi és szépirodalmi eredetű latin szókészletéhez képest a formulák képében egy sokkal fejlettebb fráziskészlet is jelentkezik a gesztában.¹² Szilágyi mellett

⁷ Juhász 2019, 44–48., Melléklet: 123–143.

⁸ Veszprémy 2005, erre lásd még Gerics 1975.

⁹ Teiszler Makk Ferencre hivatkozva állapítja meg, hogy a bizánci vazallitás lehetősége nem fenyegette a magyar uralkodókat a 12. század második felében. Teiszler 2024, 271. A geszta tanúsága szerint ugyanakkor az események sodrában élő kortársak ebben kevésbé lehettek bizonyosak. Aligha érezhették így, amikor a Bácsig eljutó Manuel elé felvonultak a hódoló hazai ortodox hívek, vagy amikor Bélát bátyja biztosíték gyanánt átadta a császárnak, a tengerhez való kijutást biztosító „hozományával” együtt. Amit Teiszler nem is említi, az a másik császár főhatalmi igénye, ami Géza és István közötti döntőbíráskodása elfogadásával ténylegesen érvényesült is, és amellyel szemben a francia és angol uralkodók is védekezéskényszerbe kerültek abban az időben.

¹⁰ Horváth 1944, 38–39.

¹¹ Erre lásd részletesen Juhász 2024.

¹² Szilágyi 1937, 28.

Kristó is úgy látta, hogy Anonymus saját okleveles gyakorlatából merítve másik hivatás-énjének formakészletét hasznosította munkájában.¹³ Győry János a geszta kettős stílusát annak kétszeri megfogalmazásával magyarázta. Eszerint a honfoglalás dinamikus és heroikus, ifjúkori tanulmányok nyomán írt regényét a későbbiekben a birtokadományozásokat szürke kancelláriai formulákkal leíró nótárius folytatta.¹⁴ Kristó Gyula és Benkő Loránd azonban a geszta szerkezeti egységére figyelmeztetve elvetették a geszta kétszeri megírásának lehetőségét.¹⁵ Szovák Kornél a Prológus III. Béla halála utáni, a törzsszöveg 1170-es évek végi, 1180-as évek eleji megírását felvetve ugyan az oklevélformulák időrendi tanúságának jobban megfeleltethető megoldást nyújtott, ám nem magyarázza, hogy miért kellett volna Anonymusnak Béla halálát megvárnia munkája lezárásával.¹⁶ Szilágyi észrevétele arról, hogy a fejlett latinságú frázisok átszövik a geszta szövegének egészét,¹⁷ arra utal, hogy azokat tudatosan építhette be szövege különböző részeibe.

Jóllehet elképzelhető, hogy a geszta megírása során az oklevelekben foglalt aktusokhoz hasonló események, adományozások önkéntelenül előhívják a jegyzői hivatás formakészletét, azonban aligha magyarázható automatizmussal, hogy egy narratív mű, egy regényes geszta szabályos oklevélhez hasonlóan *intitulatio*val, *inscriptio*val és *salutatio*val kezdődjön!¹⁸ Kétségtől a hitelesség látszatára törekvő tudatos eljárásról van szó, éppúgy, mint a stílusbeli kettősség esetében. A 12. században ugyanazok a szerzők tudatosan más stílusban írták vallásos és világi műveiket, gondosan elválasztva az egyházhhoz méltó egyszerűséget a költői választékosságot megengedő világi témáktól.¹⁹ A latin nyelvben és retorikában otthonos Anonymus tudatos stílusváltását a birtokadományozások leírásánál már Győry is felvetette.²⁰

Miért is lenne meglepő, ha aktuális politikai üzenetét anakronisztikus történeti keretbe helyező mű alkotója saját *intitulatio*ját is alkotása mondanivalójához igazítja? Számonkérhetjük-e az oklevelek hitelességét egy szándékoltan oklevélszerű narratív forráson, amelyik valóságosként ad elő, akár valós hagyományokon alapuló, de bemutatott formájukban nem hiteles eseményeket? Láthatjuk-e naiv, nem átgondoltan építkező szerzőnek Anonymust, aki csupán mintaként hasznosítja saját kora viszonyait a régmúltnak pusztán identitásképző célzatú rekonstrukciójához? Ezzel nemcsak a gesztákról tudottak ellenkeznek, hanem a birtokadományozások oklevélszerű leírásai, a modern kutatás által felismert aktuális utalásai egyaránt. Ha pedig ezekből indulunk ki, alig lehet mellőzni az általam leírtakat. Quid plura?

Térjünk a jegyző személyére! Az eddigi kutatás irányát tekintve szokatlan módon olyasvalakit javasoltam, akinek a személyneve nem *P* betűvel kezdődik, Barnabást, II. Géza jegyzőjét. Kritikusom a *Pdictus* rövidítés sziglaként történő értelmezésének nem megokolt elvetését állítva, jelöltemet „légből kapott”-nak nevezte. Emellett szememre vetette, hogy

¹³ Kristó 1969, 12.

¹⁴ Győry 1948, 78.

¹⁵ Kristó 1983, 369–370.; Benkő 2003, 67.

¹⁶ Szovák, 1991, 9–16.

¹⁷ Szilágyi 1937, 28.

¹⁸ Lásd erre Szilágyi 1937, 29.

¹⁹ A kortárs Guibert de Nogent vallomása. Idézi: Jankovits 1998, 2., 7. j.

²⁰ Győry 1948, 86.

nem vagyok következetes, miután a *Pdictus* rövidítéssel szemben az Anonymus barátját jelölő *N* rövidítést Nicolaus-ként, tehát személynévként értelmezem.²¹

Kezdjük a szigléval! A kézirat tanúsága szerint az iniciáléként nagybetűs *P* és a *dictus* szó közé nem került pont, míg a mondat közepén nagybetűvel írt *N* után világosan a szöveg más részeiben találhatók azonos kivitelű pont található.²² Másrészt a *P* és az *N* kezdőbetűk egészen más szövegkörnyezetben olvashatók, hiszen a „*Pdictus*”-szal szemben a másik helyen „*N. suo dilectissimo amico...*”-t olvashatunk. Utóbbit nehéz lenne nem személynévként értelmezni, előbbi viszont minden további nélkül értelmezhető *predictus*ként, amint ez a kutatásban nagyon sokáig elfogadott is volt. A „*Pdictus*” kifejezéssel kapcsolatban Kristó Gyula hívta fel arra a figyelmet, hogy az Fejérpataky László észrevételének megfelelően szigorúan írástörténeti szempontot követve „*Predictus*” alakban értelmezhető.²³ A paleográfai helyes *predictus* olvasatot támogatta Gabriel Silagi is, figyelmeztetve a *P* betű mellől a rövidítést jelző pont hiányára. Felvetette, hogy a geszta eredeti változatához egy ajánlás is járulhatott a *venerabilis*nak titulált címzetthez, ahol a mester neve is megtalálható volt. A szerénységi formula használatára mutató szigla értelmezést azzal is cáfolta, hogy az iskolamesterekre, tanárookra és nem királyi nótáriusokra volt jellemző.²⁴ Györffy ellenben a *predictus* értelmezés lehetőségét kétségesnek tartotta azért, mert szerinte abban a korban az iniciáléban általában nem használtak rövidítést, így analógiákkal kellene bizonyítani, hogy léteztek ilyenek.²⁵ Györffy észrevétele mindenesetre nem zárja ki a *predictus* olvasat lehetőségét. Kérdéses az is, hogy a jelenleg létező másolati példány e tekintetben mennyire követheti egyáltalán hűen az eredeti szövegváltozatot.

Szilágyi szerint a sziglak használata a 12. század végére vált jellemzővé, azt új szokás-ként Párizsban ismerhették meg a magyar klerikusok.²⁶ A sziglaként történő értelmezésnek tehát feltétele, hogy a geszta megírását ekkorra tegyük, Szilágyi az ilyen jellegű sziglak első határozott hazai emlékeként III. Béla 1181-es oklevelét emeli ki. Használatuk azonban csak Imre és II. András idejében vált gyakorivá.²⁷ A jegyzőnk működési idejét feltétlenül az 1180-as évek előtti időre keltező oklevélformulák feltűnése tehát kizárja, hogy kancelláriai gyakorlata során a sziglak használata megszokottá válhatott volna számára.

Citált könyvemben okát is adtam annak, hogy miért térek vissza újból az „előbb mondott” értelmezéshez. A korábbi kutatás ezt az értelmezést a mű feltett címlapjára vonatkoztatta, ahol megnevezte volna magát a szerző, amiről természetesen Jakubovich kutatása óta nem lehet szó.²⁸ Ellenben tény, hogy Anonymus levél formátumban megírt műve válaszlevél az *N* kezdőbetűvel jelzett barátjának levelére, így teljességgel logikus arra következtetnünk, hogy az a levél, amelyet *N* intézett Anonymushoz, megnevezte azt a személyt, akinek

²¹ Teiszler 2024, 275.

²² Anonymus 1977, 26.

²³ Kristó 1994, 8.

²⁴ Silagi 1991, 1–3., 134–135., 1–2. j.

²⁵ Györffy 1993, 184., 8. j.

²⁶ Szilágyi 1937, 30.

²⁷ Szilágyi 1937, 31–32.

²⁸ Jakubovich 1925.

a levelet küldték.²⁹ A *predictus* kifejezés tehát értelmezhető a levélváltás előző darabjára történő visszautalásként, így aligha indokolt alaptalannak beállítani nézetemet.

Figyelemre méltó a kezdőbetűs rövidítés használata szempontjából II. Géza 1141-es trónra lépésekor küldött válaszlevele Gaudius spalatói érseknek és a város előkelőinek, amelyben mind a levél küldője, mind annak címzettje nevének kezdőbetűjével van feltüntetve: „G. Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramaeque [rex] G. suo Archiepiscopo...”, ugyanakkor a spalatóiaknak kiadott 1142-es és 1143-as okleveleiben ugyanezek a nevek (Geysa ~ Geyza, Geysa és Gaudius) teljesen ki vannak írva.³⁰ A rövidítés tehát kifejezetten csak levelezésben jelenik meg, oklevelezésben nem volt használatos. Ahogy Szilágyi is írja, az ilyen szórványosan előforduló rövidítések inkább csak a diplomáciai érintkezésben, azaz levelekben voltak szokásban. Szilágyi az 1141-es mellett Gézának egy 1161-es levelét is megemlíti, ahol a király neve csak kezdőbetűvel olvasható, míg a címzett francia uralkodóé ki van írva.³¹ Ezek egyszerű rövidítések, nem dictusos szerkezetek, éppúgy, mint a gesztában N. neve.

Szilágyi valószínűtlennek tartja azokat a feltevéseket, amelyek azzal számolnak, hogy Béla király jegyzője annak utódjánál tovább szolgálva korábbi uralkodóját jelölte volna meg. Éppígy, hogy későbbi magasabb, akár püspöki hivatala helyett korábbi, alacsonyabb pozícióját nevezte volna meg.³² A Konrad Heilig által szintén jelölt Barnabással kapcsolatban pedig, akiről az osztrák kutatók feltette, hogy II. Béla jegyzője is volt, Szilágyi Domanovszkyt idézi egyetértően, aki szerint kizárt, hogy egy uralmon lévő király jegyzője csak azért annak elődje alatti azonos hivatalát említene, mert már akkor is betöltötte ezt a posztot.³³ Horváth Jánosnál is felmerült a korábbi, alacsonyabb méltóság említésének problémája, amit úgy magyarázott, hogy a szerző politikai okokból tudatosan rejtteni próbálta személyét. Horváth a mű megírásának célját II. András „új berendezkedésének” ideológiai megítélésében látta.³⁴ Domanovszkynek kétségkívül igaza lehet: „csak azért” biztosan nem! A narratív részeiben is formulákból építkező, már bevezetésében is oklevelet formázó geszta³⁵ jogbiztosító célzattal kelti a hitelesség látszatát. Ahogy a királyi (Bela rex!) oklevélhez királyi jegyző dukál, úgy Álmos utódaihoz az alapító (II.) Béla. Lehetett Anonymus későbbi uralkodó jegyzője, lehetett utóbb magasabb egyházi poszton, a hitelességhez a nótáriusi cím és Béla király kellett.

Ami Barnabás személyének állítólagos „légből kapottságát” illeti, érdemes megnéznünk, hogy milyen módszerrel választotta ki Anonymus-jelöltjét Szilágyi Loránd, aki a geszta oklevélformuláinak részletes elemzésére alapozta saját koncepcióját. Szilágyi hangsúlyozza, hogy jelöltjeiket „régébbi historikusaink – anélkül, hogy a kérdés diplomatikai vagy egyéb vonatkozásaival törődtek volna – azokat tetszés szerint választották ki a maguk

²⁹ Jóllehet a 12. századi prologus-toposzok között ismert a mű megírására buzdító barát (Bácsatyai 2010, 126–127.), ám Anonymus nemcsak közös iskolai tanulmányaira utal, hanem a barátja magas méltóságára világosan utaló, nem toposzszerű *venerabilis* címmel illeti őt, amelyek éppúgy túlmutatnak egy szimpla retorikai fordulaton, mint az ezekkel összecsengő levél formátum alkalmazása.

³⁰ CDH. II. 116., 118., 120.

³¹ Szilágyi 1937, 30.

³² Szilágyi 1937, 180.

³³ Domanovszky 1933, 54.

³⁴ Horváth 1966, 261–282.

³⁵ Szilágyi 1937, 29.

jelöltjéül”.³⁶ Hómant idézi 1925-ből: „...minden eddigi hipotézissel szemben helytállóbb hozzávetés, ha (Anonymus személyét) abban a Petrus magister-ben keressük, akit 1183-ban a később III. Béla, illetve fiai kancelláriájában működő Adriánnal, Kalánnal (? »Alano magistro«), Róberttel és az 1183–92 közt Adriánnal együtt Párisban járt s ott meghalt Bethlem-mel együtt II. Géza egykori kancellárjának, az első »comes capellae«-nak, Miklós esztergomi érseknek környezetében látunk, mint kanonokot s aki 1202–04-ig Imre kancellárja, 1204–17-ig győri püspök volt.”³⁷ Szilágyi azonban a győri püspökséget viselő Pétert a korábbi székesfehérvári préposttal azonosítja, míg vele egy időben szerepel az esztergomi káptalan tagjaként a másik Péterrel szemben magisternek titulált Péter.³⁸ Ez utóbbi, az esztergomi egyház tagja lett jelöltje, aki első alkalommal a gesztával stílusbeli hasonlóságokat mutató, Miklós esztergomi érsek által kiadott 1183. évi oklevélben tűnik fel.³⁹

Az egyező névkezdő betű mellett – amely számos más, Szilágyi által bizonytalanannak minősített jelölt esetében is megvan – a döntőnek szánt érv a geszta számos oklevélformulájának feltűnése az esztergomi érsek oklevelében, illetve az ott nevelkedett klerikusok későbbi királyi okleveleiben, jóllehet magának Péternek az okleveleiben szinte egyáltalán nem találunk ilyeneket. A korábban esztergomi kanonok, majd 1202–1204 között Imre király kancellárjaként működő Péter okleveleiben a geszta jellegzetességei közül csak a *pagina* (1202, CDH. II. 395, RA 197, CDH. III. 1. 318, RA 198, 1203, CDH. II. 385. VI. 2. 360–362, IX. 7. 640–642, RA. 205, 1203, CDH. V. 1. 292–293, RA. 206, 1204, ÁUO. I. 91–92, RA: 210), illetve a geszta változatával csupán értelmileg egyező *perpetuo iure obtinendas* (1202, CDH. III. 1. 318, RA 198) található meg. 1203-as oklevelében nincsen hasonló terminus (CDH. II. 414, RA. 204). Mindez elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy Szilágyi jelöltjét ne tekintse a későbbi kutatás légből kapottnak.

Érdemes röviden áttekinteni a Szilágyi óta eltelt időszakban felmerült jelöltekkel kapcsolatos érveket is. Horváth János, aki a gesztában Velektől származónak mondott Turda püspököt jelölte meg szerzőként, a névkezdő betű eltérését úgy magyarázta, hogy a püspök keresztény neve kezdődhetett P betűvel. Veleket az 1225-ben szereplő Welek duxszal azonosította, aki a gesztában szintén feltűnő nevet viselő Bors comes apósa volt, így Anonymust a 12–13. század fordulóján és azután ténykedő Péter győri püspökben találta meg.⁴⁰ Sólyom Károly Péter győri püspök szerzőségét feltett, II. Andrással közös, az Anonymus által jól ismert Egerben töltött ifjúságára, illetve a Horváth által is hasznosított Velek, Bors, Turda nevekre alapozta.⁴¹ Az N.-ként Sólyom által azonosított Csák nembeli Miklóst Thoroczkay azzal utasítja el, hogy a főúr magas műveltségére nem mutat semmi, hivatkozott végrendeletét egy művelt káplán írhatta, s annak feltett párhuzamai a gesztával csupán gyakori latin sztereotípiák. Hangsúlyozza, hogy a *venerabilis* a magas rangú egyháziak jelzője volt.⁴² Györffy György Anonymus azonosítását a gesztában szereplő, országos jelentőséggel nem bíró helyek alapján kísérelte meg. Szerinte a jegyző jól ismerhette Obudát a Csepel-szigettel, a Felső-Tisza-vidéket és Székesfehérvár környékét, ellenben a királyi

³⁶ Szilágyi 1937, 177.

³⁷ Szilágyi 1937, 177.; Hóman 1925, 44., 1. j.

³⁸ Szilágyi 1937, 179.

³⁹ Szilágyi 1937, 181.

⁴⁰ Horváth 1966, 261–282.

⁴¹ Sólyom 1966, 64–69.

⁴² Thoroczkay 1995, 127–129.

székhely Esztergom vidékén nem volt ismerős. Györffy megállapítja, hogy a 12. század végén a korábbi királyi jegyzők jellemzően székesfehérvári vagy óbudai prépostok lettek. Jelöltje az a Péter óbudai prépost, aki ugyan egy 1124-re datált diploma megpecsételójeként tűnik fel, de Györffy szerint azt egy 1200 körüli oklevél alapján hamisíthatták a 13. század végén. Györffy érve még a prépost személyének ismeretlensége 1186 és 1211 között, amikor Péter működését teszi.⁴³ A kutatás Györffy elképzelését ingatag premisszára épülő okoskodásként értékelte (Kumorovitz, Sólyom), emellett földrajzi érveit vitatta (Horváth).⁴⁴

Szovák Kornél a kutatásban már többször is szóba került Pál erdélyi püspököt nevezte meg Anonymus-jelöltjeként, aki más jelöltekkel szemben bizonyíthatóan királyi jegyző volt, és két oklevele (1177, 1181) is mutat párhuzamokat a gesztával. Előbb székesfehérvári prépost, majd erdélyi püspök, aki azonban 1188 után eltűnik a forrásokból. Korábban feltett Bélát megelőző elhalálózása helyett, ami addig kizárta a lehetséges jelöltek közül, Szovák visszavonulását vagy római követségét valószínűsítette.⁴⁵ Szovák további érdekes feltevése, hogy a Prologus ugyan III. Béla halála után íródott, de az 1177-ből adatolt *feliciter et pacifice* adverbium pár alapján a geszta törzsszövege korábban, az 1170-es évek végén, 1180-as évek elején születhetett. Észak-Erdély részletes ismeretét Pál erdélyi püspökségével köti össze.⁴⁶

Ha a Szilágyi és az őt követők tudtommal légből kapottnak sohasem titulált jelöltjeiről meglévő ismereteinket összevetjük mindazzal, amit Barnabásról tudunk, szembesülhetünk a róla tudottak valódi értékével. Szilágyi nagyon érzékletes szavakkal írta le, hogy miért különleges a geszta szempontjából Barnabás személye. Szilágyi kiemeli, hogy a III. Béla kancelláriájában később feltűnő kanonokok patrónusa, „Miklós érsek II. Géza alatt maga is hosszú ideig szolgált a kancelláriában. Neve először 1148-ban tűnik fel, érdekes módon éppen a többször említett Barnabással együtt...” „1163-ban már váradi püspök, amely méltóságát körülbelül 1180-ig viselte.”⁴⁷ „Ez az érdekes találkozás [Miklós és Barnabás közös kancelláriai szolgálata] figyelmeztetésül szolgálhat arra, hogy mily sokféle bonyolult úton vándorolhatott tovább egy-egy stílusmotívum, tehát mennyire helytelen csak egy nyomon elindulni, anélkül, hogy az egészet néznénk. Nem lehetetlen, hogy egyes kifejezések, melyek Gestánkkal kapcsolatban Barnabás írásaiból annyira megkapták Heiligt, valóban tőle származtak és jutottak el Miklós érsek fiatal klerikusaihoz.”⁴⁸

Szilágyi azonban a formulák elemzésekor mellőzte az 1150-es évekből keltezett hamis és interpolált,⁴⁹ illetve nem királyi diplomákat, holott királyi megerősítésük folytán szövegüket a királyi jegyző, a scriptor, Barnabás fogalmazhatta meg.⁵⁰ Szilágyi emellett a II. Béla uralmát szorosan követő 1138/1146–1171/1185 közötti időre mutató oklevélformulák ellenére igyekezett az időkeretet kitágítani III. Béla uralkodásának egészére is.⁵¹

⁴³ Györffy 1988, 39–48.

⁴⁴ Thoroczkay 1995, 133–136.

⁴⁵ Szovák 1991, 4–5., 10–11.

⁴⁶ Szovák 1991, 9–16.

⁴⁷ Szilágyi 1937, 182–183.

⁴⁸ Szilágyi 1937, 183., 2. j.

⁴⁹ Pedig többségük eredetire megy vissza, figyelmeztet Kubinyi 1975, 106.

⁵⁰ A királyi nótárius ilyen szerepére lásd Szentpétery 1930, 53., 56., 58., 60.

⁵¹ Szilágyi 1937, 18.

Amint azt a 12. századi oklevelek átfogó vizsgálatával megállapítottam, Barnabás okleveleiben vagy valamivel előbb tűnnek fel elsőként tömegesen Anonymus gesztájának formulái. Ezek ahogy a gesztának, úgy Barnabás szóhasználatának is karakteres jegyei. A geszta jellegzetes formulái közül (csak a szó szerinti egyezéseket tekintve) a *hic et in aevum* (feltehetően) Barnabás (1146, CAH. 19, RA. 72) és Kalán (1181, CAH. 43), a *rex in perpetuum* Pál (1178, RA. 129) és Adorján (1185, ÁUO. I. 78, RA. 139, 1186, ÁUO. VI. 161, RA. 142), valamint Katapán (1192, ÁUO. VI. 183–184, RA. 152, 1193, RA. 154, CAH. 46, 1193, RA. 155, CAH. 47) okleveleiből ismert, de megvan már II. Bélánál is (1135, CDH. II. 82–85, RA. 59). A *notum sit omnibus* megvan Barnabásnál (1146, CAH. 20, RA. 73, 1152, RA. 82, CAH. 24, 1157–58, RA. 90, CAH. 28, 1158, CDH. II. 147–148, RA. 93), Becennél (1162, RA. 101, CAH. 29, 1163–64, RA. 104, CAH. 30, 1164k/1166–68, RA. 106, CAH. 35, 1165, RA. 107, CAH. 32, 1165k, RA. 110, CAH. 31, 1166, RA. 111, CAH. 34), Pálnál (1177k, RA. 128, CAH. 39). Az *accepta* (regiae dignitatis, regali) *licentia* két oklevélből ismert (1131–41, CAH. 16, 1146, CAH. 19, RA. 72), a második Barnabásé lehet. A *cum omnibus appendiciis* Becennél jelenik meg ugyan (1166, RA. 111, CAH. 34), de már II. Béla idejéből is adatolt (1135, CDH. II. 82–85, RA. 59, 1138, CDH. II. 109, RA. 64, 1143, CDH. II. 120, RA. 70). Az *in perpetuum concessit* megvan Barnabásnál (1157, RA. 86, CAH. 27) és Becennél is (1163–64, RA. 104, CAH. 30). A *pro suo fidelissimo servitio/obsequiô*hoz csak hasonló fordulnak elő az 1170-es, 1180-as években. A *sine/nullo contradictione/contradictione* hasonló már Barnabásnál is olvashatók, szó szerint Becennél (?) (1166, RA. 111, CAH. 34) és Pálnál van meg (1178, RA. 129). Az *infringere voluerit* Barnabásnál (1150, CDH. II. 130, RA. 78, CAH. 21), Becennél (1171, CDH. II. 184–185, RA. 117) van meg, később csak értelmileg hasonlók jelennek meg. Az *anathemati subiaceat* Barnabásnál (1146, CAH. 20, RA. 73, 1156, RA. 84, CAH. 26) és Becennél (1163–64, RA. 104, CAH. 30, 1165k, RA. 110, CAH. 31) van meg. Az oklevél *pagina* megjelölése már Barnabásnál feltűnik (1156, RA. 84, CAH. 26, 1158, CDH. II. 153–154, RA. 91, 1158, CDH. II. 155, RA. 92), Pál is használja (1178, RA. 129), Kalán is (1183, ÁUO. XI. 47, RA. 136), Katapán többször is (1192, ÁUO. VI. 183–184, RA. 152, 1193, RA. 154, CAH. 46, 1193, RA. 155, CAH. 47). A *pagina* különféle jelzői (*presens, donationis, confirmationis*) is megvannak már Barnabásnál, éppúgy, ahogy a többi jelölnél. A *communi consilio* feltűnik II. Géza egyik oklevelében (1141–46, CDH. II. 88–92, RA. 74), megvan Barnabásnál (1146, CAH. 19, RA. 72), és III. István egy levelében (1171, CDH. II. 180–182, RA. 118).

A geszta nagyon jellegzetes *Quod (et) sic factum est* formulája a CAH. lapjain között 12. századi oklevelek közül egyedül Barnabás egyik oklevelében tűnik fel 1151 körül.⁵²

Szilágyi szerint az 1185-ben feltűnő új, a királyi kegy elvesztésével fenyegető anathema-formula (Adorján: Si quis autem hoc attemptare presumpserit, regalis excellentie iram se noverit incursum) édestestvére van meg a gesztában (Si autem hoc non fecerit, sciat nos in proximo tempore contra eum dimicaturus).⁵³ Ám Szilágyi téved, hiszen hasonló formulákat már Barnabás is használt: „Si quis autem temerarie vel aliqua presumptione huic regali aedicto voluerit contradicere, subiaceat anathemate, persolvat maestati regie.”

⁵² A geszta: De monte Turzol: *Quod et sic factum est*. De terra Ultrasilvana: *Quod et sic factum fuit postea*. De morte Gelu, De duce Salano: *Quod sic factum est*. SRH. I. 56., 65., 67., 71. Barnabás oklevele: *Quod et factum est*. CAH. 22: 60, 11.

⁵³ Szilágyi 1937, 50., 186.

(1146, CAH. 20. RA. 73), „Si quis [...] contra fecer iniuriam, anathema sit, *iram regis incurrat*.” (1152, RA. 82, CAH. 24), „Si quis vero hoc testamentum infringere temptaverit, a deo patre anathematizetur et *regalem incurrat iram*.” (1157–58, RA. 90, CAH. 28), „Quicumque huius meae donationis et confirmationis paginam violare praesumerit, *iram Omnipotentis, et regiam indignationem incurrat*.” (1158, CDH. II. 153–154, RA. 91), „Quicumque vero huius meae donationis paginam violare praesumerit; *iram Omnipotentis Dei, et Regiam indignationem incurrat*.” (1158, CDH. II. 155, RA. 92).

Hogy a formulák jelentős részének eredeti szerzősége mennyire erős érv, arra elég magát Szilágyit idézni, akinek – jóllehet Barnabás fel sem merült jelöltjeként – mégis szükségesnek látszott megemlítenie (de lábjegyzetbe süllyesztve), hogy a feltehető szerző(ke)t Barnabás formulái ihlethették meg!⁵⁴ Korhatározó súlyukat messzemenően megnöveli az a körülmény, hogy forrásvidékük, Barnabás kancelláriai működésének időszaka illeszkedik kül- és belpolitikai szempontból leginkább a gesztában tükröződő körülményekhez. Álmos herceg utódainak külső szuverenitását és belső legitimitását III. Béla idejében már nem fenyegette veszély. Nem volt már szükség a két Rómát legyőző Attilára, a szkítákra, de Álmos első fejedelemségének hagyományát sem volt már ok írásba foglalni, s uralkodói legitimitást építeni rá.⁵⁵

A kérdés ezek után az, hogy Anonymus csupán csak hasznosíthatta-e a jegyzői gyakorlata során megismert, akár évtizedek óta használatban lévő formulákat, vagy akár maga is megfogalmazhatta-e azokat.

Barnabás esetében például feltűnő, hogy több, akár saját okleveleiben is megjelenő, a gesztában is képviselt formula korábbi királyi oklevelekben, illetve a királyi udvarba eljutott pápai oklevelekben is megtalálható, amelyek saját korához eléggé közeli időben keletkeztek ahhoz, hogy kezébe kerüljenek.⁵⁶ Míg azonban az 1130-as, 1140-es években, II. Béla idejében kelt oklevelek fia, II. Géza udvarában is aktualitással bírhattak, addig ezek az 1170-es, 1180-as években már biztosan a levéltár mélyén feküdhettek, esetleg peres ügyek kapcsán merülhetett fel néha igény az előkeresésükre. Nem véletlen, hogy a formulák használata akkor már nem volt annyira gyakori, mint az ötvenes és hatvanas években.

Barnabás formuláinak 1160-as évekbeli feltűnése jól magyarázható azzal, hogy III. István jegyzője, Becen ismerhette elődje okleveleit, esetleg közös mintát követtek.⁵⁷ Okleveleik máshol hiányzó közös jellegzetességei alapján formuláskönyv használata is elképzelhető.⁵⁸ Emellett ismert, hogy az oklevélkészítést francia iskolákban elsajátító klerikusok a formulákat szó szerint megtanulták.⁵⁹ Barnabás ekkoriban már (ó)budai prépost volt,⁶⁰ a

⁵⁴ Szilágyi 1937, 183., 2. j.

⁵⁵ Ezekre lásd részletesen Juhász 2019, 68–72., 100–103.

⁵⁶ Lásd erre Juhász 2019, melléklet: 123–143.

⁵⁷ Kubinyi 1975, 88.

⁵⁸ Kubinyi 1975, 91.

⁵⁹ Perényi 1938, 33., 65.

⁶⁰ Barnabás budai prépostságának pontos időtartama bizonytalan. Az 1160-as évek közepén bizonyosan betöltötte a posztját, ahová II. Géza 1162-es halála után kerülhetett. Kétséges azonban, hogy az 1178-ban szereplő B. budai prépost Barnabással azonosítható-e. Amennyiben az 1162-ben egyháza megjelölése nélkül említett Beloszláv prépost azonos egy 1163–1173 közé keltezhető oklevélben szereplő Boleszló budai préposttal, akkor benne Barnabás elődjét láthatjuk. Bár Kubinyi szerint, ha nem azonosak, utóbbi Barnabás utódja lehetett, amint Györffy is gondolta, azonban, ha e személynév

királyi egyházak javadalmas papsága pedig a királyi kápolnával fennálló szoros kapcsolata révén részt vehetett az oklevelek kiállításában.⁶¹ Nem meglepő tehát, hogy Becennél feltűnnek a Barnabásnál olvasható formulák, és az sem, hogy némelyikük már II. Béla okleveleiben is megjelenik. A geszta formuláinak Barnabáshoz kötődését kizáró körülmény tehát nincsen. Jelenlétüket csakis aktualitásuk magyarázhatja, ami az 1170-es évek végére jórészt már tovatűnt.

II. Géza 1148-as, az (ó)budai egyháznak Miklós és Barnabás neve alatt kiadott oklevele több szempontból is tanulságos.⁶² Egyrészt II. Géza egyéb diplomáihoz hasonlóan „totius regni mei consensu” lett kiadva. A regnum (az előkelők) *consilio*jának és *consensus*ának említése kifejezetten Barnabás okleveleit jellemzi. III. István idejében már ez hiányzik, jóllehet aligha kétséges, hogy a valóságban az előkelők beleegyezése nem maradt el.⁶³ Becennel szemben Barnabás fontosnak tarthatta az anonymusi *communi consilio* hangsúlyozását. Másrészt az oklevél tanúnévsorában az Anonymus által említett lovászmester ugyan nem, de az asztalnokmester (magister dapiferorum), pohárnokmester (magister pincernarum), kincstárnok, a királyi kamara elnöke (regiae camerae presidentis) is feltűnik. A három mesterből kettő (asztalnok, kincstárnok) egy 1135-re keltezett, de hamis oklevélben is megjelenik, amely azonban a tanúságtevők alapján eredeti diploma felhasználásával készülhetett.⁶⁴ Jóllehet Zsoldos a „mester”-ek feltűnését a királyi tanácsban II. Andrászhoz köti,⁶⁵ ahogy Kubinyi Váczy Péterre hivatkozva megállapítja, a „tanács” és a „tanúskodás”, a tanúságtevők és consensusadók köre lényegében azonos.⁶⁶ Ezek a mesterek tehát a királyi tanács tagjaként jelenhetnek meg az 1148-as oklevélben is. A Csepel-sziget pedig már a 11. század óta a királyi ménes otthona volt,⁶⁷ így aligha zárható ki, hogy az amúgy nagyon ritkán említett mesterek (akik 1135-ben ispáni tisztük mellett töltik be ezt a pozíciót) között már korábban is megtalálható volt a királyi lovászok legfőbb vezetője.

Amint már említettem, érdekes módon Szilágyi Loránd hívta fel a kutatás figyelmét arra, hogy éppen egy N, azaz Nicolaus, Miklós nevű, előbb váradi püspök, majd 1181-től esztergomi érsek kancelláriájában tűnnek fel újból a Barnabásnál már megismert oklevélformulák. Miklós váradi püspöksége előtt a királyi kápolna, az akkori kancellária ispánja volt, ahol jegyzőként Barnabás működött.⁶⁸ Kapcsolatuk közeli lehetett, akár baráti viszonyban is állhattak. Miklós jól ismerhette Barnabás okleveleit, hiszen számos esetben saját maga is szignálta azokat. Az esztergomi érseki kancelláriát maga az érsek személye köti össze a formulák legtöbbszörének legkorábbi feltűnési helyével, II. Géza királyi kápolnájával, és fogalmazójukkal, Barnabással, amint azt Szilágyi is felvetette.

gyakori is lehetett akkoriban, kevéssé valószínű, hogy ilyen közeli időben két, azonos nevű, királyi egyház élén álló préposttal is számolhatnánk. Lásd erre Kubinyi 1975, 98. és 317–318. j.

⁶¹ Kubinyi 1975, 98.

⁶² CDH. II. 129–130.; RA. 77. Pauler, Fejérpataky és Szentpétery után Kubinyi is hitelesnek tekinti. Kubinyi 1975, 64.

⁶³ Kubinyi 1975, 81–85.

⁶⁴ ÁUO. I. 49.; RA. 60.

⁶⁵ Zsoldos 2023, 273.

⁶⁶ Kubinyi 1975, 85., 221. j.; Váczy 1937, 610–611.

⁶⁷ DHA. I. 90–91.

⁶⁸ Miklós érsek életútjára lásd Szilágyi 1937, 183.; Kubinyi 1975, 94.

Azt, hogy az N betűvel jelzett barát, akit *venerabilisként* tisztel meg szerzőnk, legalább püspöki rangú egyházi személy lehetett, magam állapítottam meg számos korabeli oklevél vizsgálatával, amelyet könyvemhez mellékeltem.⁶⁹ Korábban ugyannerre jutott a *venerabilis* cím kapcsán Koszta László is.⁷⁰ A sajnos hézagosan, többnyire néhány éves, de néha egy-két évtizednyi kihagyással ismert főpapok közül a 12. század második felében és a 13. század elején egyedül Miklós váradi püspök, majd esztergomi érsek visel N kezdőbetűs nevet.⁷¹ Különös, hogy Szilágyinak nem tűnt fel, vagy nem tartotta említésre méltónak, hogy a szerinte a geszta oklevélformuláinak jó párhuzamait hozó 1181-es oklevélben N. archiepiscopus Strigoniensis olvasható, amely kitűnő megfelelője a geszta *venerabilis* N.-jének. A *venerabilis* Miklós kétségkívül alkalmas jelölt a geszta *salutatiójának* „N. suo dilectissimo amico...” címzettjeként. Az pedig aligha valószínű, hogy bármelyik ifjú esztergomi kanonok, vagy bármely más, jelöltként szóba jött ifjabb kortársa barátjának nevezhette volna az idős főpapot. Hajdani, ifjúkori kollégája, Barnabás, aki maga is elég magas, préposti méltóságra jutott utóbb, azonban annál inkább megtehetette ezt. Mindez Barnabás jelöltségét is nagyban erősíti, szemben bármelyik, eddig szóba került személlyel, akik mellett semmilyen hasonló súlyú körülmény nem szól.

Anonymus feljebb már említett helyismerete igen jól egyeztethető a székesfehérvári kanonok, majd óbudai prépost Barnabás,⁷² illetve Miklós váradi püspöki működési területével. Óbuda környéke (Surcusar, Racus, portus Moger, Aquas Calidas Superiores, Centum Montes, Gyoyg, silva Turobag, insula Sepel, Alba ecclesia),⁷³ Székesfehérvár térsége (Saru, Boyta, mons Pacoztu, Peytu, Puteus Salis, mons Bodoctu, Vertus, stagnum Ferteu),⁷⁴ Várad tágabb környezete (Cervinus Mons, fluvius Tekereu, fluvius Iouzas, (H)Umusouer, lutus Zerep, Zeguholmu, parvi montes, fluvius Turu, fluvius Almas, fluvius Copus, Esculeu).⁷⁵ Pál erdélyi püspök jelöltségére nézve sokatmondó, hogy Erdélyből csak a középkorban a váradi püspökséghez tartozó Kalotaszeget ismeri Anonymus, a püspökség központjának, Gyulafehérvárnak a környékét egyáltalán nem.⁷⁶ Az óbudai egyháznak kiadott, Miklós és Barnabás által jegyzett, már idézett 1148-as oklevélben az Anonymus által említett Megyeri rév és a királyi Nagysziget együtt jelenik meg: „a portu Meger *usque ad* insulam magnam

⁶⁹ Juhász 2019, 123–143.

⁷⁰ Koszta 1988, 21.

⁷¹ Zsoldos 2011, 79–103.

⁷² Barnabas Regis Notarius scriptor, Albensis Canonicus 1156, RA. 84.; CAH. 26. Barnabas Budensis Prepositus 1164k/1166–68, RA. 106.; CAH. 35.

⁷³ SRH. I. 94., 95., 99., 89., 101., 106.

⁷⁴ SRH. I. 96., 97., 99.

⁷⁵ SRH. I. 103., 63., 67., 68., 70.

⁷⁶ Győrffy-t követve építék az országosan nem ismert helyek említésének jelentőségére, amelyek a bemutatottak mellett az ország más tájairól is feltűnnek a geszta cselekményében, ám korántsem olyan koncentrált módon, mint (Ó)Buda, Fehérvár és Várad esetében. Szembeötlő az ilyen neveknél különösen a Dunántúl többi részén tapasztalható szinte teljes hiánya, ami az ismertséget a királyi székhelyek jelentőségével magyarázó álláspontot is gyengíti, tekintettel a régióknak a korabeli országban betöltött kiemelkedő szerepére. Ezzel szemben a Bükk-Mátra vidékének részletesebb ismeretét az itt szorosan megtelepült Miskolcok és Abák, esetleg az Örsúr-nem hagyományai magyarázhatják.

regis [...] ad vsum eiusdem [Budensis] ecclesiae ordinauerat...⁷⁷ Éppolyan mondatszöveggel, ahogy Anonymus írja: „...a civitate Athhile regis *usque ad Centum Montes*...⁷⁸”

Az összes Anonymus-jelölthöz képest messze Barnabás az, aki mellett a legtöbb érv szól. Miklós érsek szoros kapcsolata a geszta forrásvidékével teljes mértékben alkalmassá teszi arra, hogy őt tekintsük Anonymus barátjának (N), akinek levél alakú válaszát címezte, és akivel együtt végezte tanulmányait. Erősen kétséges, hogy mindezek után a légből kapott kifejezés Miklós egykori kollégájával, Barnabással kapcsolatban egyáltalán szóba jöhet. A kritikusom által Barnabás feltett szerzősége kapcsán használt, kevésbé hízogó apokrif jelző a mű mondanivalójára is érthető, lévén az kétséges hitelességű egykori birtokadományozásokat hivatalos oklevélformulákkal a hitelesség látszatával felruházó, a honfoglalást 12. századi viszonyok között bemutató alkotás.

Úgy látom, nem indokolatlan Barnabást Szilágyi lábjegyzetéből a főszövegbe emelni, akinek személye és kora sokkalta közelebb áll a geszta világához, mint bármely más jelölté, akiket a kutatás eddig az előtérbe állított.

Bibliográfia

Források

- Anonymus 1977 = *Gesta Hungarorum*. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Hasonmás kiadás. Ford. Pais D. Budapest.
- CAH. = *Chartae antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196*. Composuit G. Györffy. Budapest, 1994.
- CDH. = Fejér, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomus I–XI. Budae, 1829–1844.
- DHA. I. = *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. I. Ab anno 1000 usque ad annum 1131*. Edendo operi praefuit: G. Györffy, adiuverunt: J. Bapt. Borsa – F. L. Hervay – B. L. Kumorovitz – J. Moravcsik. Budapestini, 1992.
- RA. = Szentpétery Imre: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*. I. köt., 1. füzet. Budapest, 1923.
- Silagi 1991 = *Die Gesta Ungarorum des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte*. Hg. v. G. Silagi, Mitarbeit v. L. Veszprémy. Ungarns Geschichtsschreiber. Thorbecke, Sigmaringen.
- SRH. = *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Edendo operi praefuit E. Szentpétery. Vol. I–II. Budapestini, 1937–1938. Reprint: Budapest, 1999.

Szakirodalom

- Bácsatyai 2010 = Bácsatyai D.: Levélírás és prologus 12. századi forrásainkban. *Történelmi Szemle* 52 (1): 125–132.
- Benkő 2003 = Benkő L.: Szabolcs vezér. Adalékok a Csák-nemzetség történetéhez. In: *Beszélnék a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Szerk. Benkő L. Budapest, 38–67.

⁷⁷ CDH. II. 129.; RA. 77.

⁷⁸ SRH. I. 95., cap. 46.

- Domanovszky 1933 = Domanovszky S.: Anonymus és a II. Géza korabeli Gesta. *Századok* 67: 38–54., 163–184.
- Gerics 1975 = Gerics J.: Az államszuverenitás védelme és a „két jog” alkalmazásának szempontjai XII–XIII. századi krónikáinkban. *Történelmi Szemle* 18 (2–3): 353–372.
- Györffy 1988 = Györffy Gy.: *Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás. Válogatott tanulmányok*. Budapest.
- Györffy 1993 = Györffy Gy.: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Második kiadás. Budapest.
- Györy 1948 = Györy J.: *Gesta Regum – Gesta Nobilium. Tanulmány Anonymus krónikájáról*. Budapest.
- Hóman 1925 = Hóman B.: *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi lezármazói*. Budapest.
- Horváth 1944 = Horváth J.: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Budapest.
- Horváth 1966 = Ifj. Horváth J.: P. mester és műve. *Irodalomtörténeti Közlemények* 70: 1–53., 261–282.
- Jakubovich 1925 = Jakubovich E.: P. mester. In: *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján*. Budapest, 169–213.
- Jankovits 1998 = Jankovits L.: P. mester, a hazugok, a fecsegők és az álmodozók. *Irodalomtörténeti Közlemények* 102 (1–2): 1–9.
- Juhász 2019 = Juhász P.: *Anonymus: Fikció és realitás. Az Álmos-ág honfoglalása*. Szeged.
- Juhász 2024 = Juhász P.: Anonymus Álmosa – Anonymus Bélája: A honfoglalás egy politikai fikció szolgálatában. In: *Etelköztől Mezőkeresztesig. Ünnepi tanulmányok Tóth Sándor László 70. születésnapjára*. Szerk. Kordé Z. – Tóth H. Szeged, 131–143.
- Kosztá 1988 = Kosztá L.: Adalékok a székesegyházi alsópapság XIII–XIV. századi történetéhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica* 86: 15–25.
- Kristó 1969 = Kristó Gy.: Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica*. 21: 1–27.
- Kristó 1983 = Kristó Gy.: Szempontok Anonymus Gestájának megítéléséhez. In: Kristó Gy.: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, 369–392.
- Kristó 1994 = Kristó Gy.: *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*. Budapest.
- Kristó 2002 = Kristó Gy.: *Magyar Historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Budapest.
- Kubinyi 1975 = Kubinyi A.: Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén. *Levéltári Közlemények* 46: 59–121.
- Perényi 1938 = Perényi J.: *A francia iskolák hatása a magyar okleveles gyakorlat kialakulására. A Pázmány Péter Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának kiadványai* 14. Budapest.
- Sólyom 1966 = Sólyom K.: Újabb szempontok az Anonymus-probléma megoldásához. *Irodalomtörténeti Közlemények* 70: 54–84.
- Szentpétery 1930 = Szentpétery I.: *Magyar oklevéltan*. Budapest.
- Szilágyi 1937 = Szilágyi L.: Az Anonymus-kérdés revíziója. *Századok* 71: 1–54., 136–202.

- Szovák 1991 = Szovák, K.: „Wer war der anonyme Notar?“ (Zur Bestimmung der Verfassers der Gesta Ungarorum). *Ungarn-Jahrbuch* 19: 1–16.
- Teiszler 2024 = Teiszler É.: Ki kicsoda Anonymusnál? Egy újabb fikcióelmélet margójára. In: *Etelköztől Mezőkeresztesig. Ünnepi tanulmányok Tóth Sándor László 70. születésnapjára*. Szerk. Kordé Z. – Tóth H. Szeged, 267–277.
- Thoroczkay 1995 = Thoroczkay G.: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977–1993). II. közlemény. *Fons* 2: 117–173.
- Váczy 1937 = Váczy P.: A magyar királyság központi szervezete a XI–XII. században. In: *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik évfordulójának ünnepére 1937. május 27.* Budapest, 607–624.
- Veszprémy 2005 = Veszprémy L.: Anonymus Itáliában? *Századok* 139 (2): 335–351.
- Zsoldos 2011 = Zsoldos A.: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301.* Budapest.
- Zsoldos 2023 = Zsoldos A.: Anonymus Gesta Hungarorum mint történeti forrás. *Magyar Nyelv* 119 (3): 271–284.